

PER KATZ: Jøderne i Danmark i det 17. århundrede. Udg. af Selskabet for dansk jødisk Historie. Kbh., C. A. Reitzel, 1981. 168 s. Ill. 103.70 kr.

Som første bind i sin skriftserie har det nystiftede 'Selskab for dansk jødisk historie' udsendt den nævnte bog – en specialeafhandling fra Københavns Universitet fra 1971. Forf. har kunnet støtte sig til en ganske omfattende – men ikke ajourført og, som det påpeges, undertiden mangelfuld – litteratur, ikke mindst Herman Kellenbenz' og Johan Jørgensens arbejder. Supplementer har han kunnet hente i utrykt materiale, først og fremmest kancellernes og rentekammerets ekspeditionsprotokoller. Yderligere supplementer vil højst sandsynligt kunne fremdrages i Danske kancellis lange serie af afregninger, som ikke udnyttes.

Per Katz lægger, sikkert med rette, skel ved 1670. Efter den spæde begyndelse i Altona og Glückstadt fik de sefardiske, jødiske bankiers og leverandører som bekendt efter kejserkrigen en hastigt voksende betydning, som forf. sidestiller med de tyske hofjødere, selvom relationerne næppe formaliseres på samme måde, og selvom de ikke blot gjaldt kongehuset (men kronen). De jødiske bankiers' rolle bør næppe isoleres fra de øvrige, tyske og nederlandske handelshuses. Med fuld ret betoner forf., at kronens godsudlæg bandt de fremmedes kapital og lammede fortsat virksomhed, selvom landets neutralitet under den pfalziske arvefølgekrig synes at have givet muligheder for gevinster. Mest vellykket er dog nok Katz' selvstændige redegørelse for opbygningen af jødiske menigheder i København og provinsen – trods alle fordomme og praktiske vanskeligheder.

E. Ladewig Petersen

Ældre danske tingbøger. Sagregistre til Aasum herreds tingbog 1640–48. Udgivet af Landbohistorisk Selskab ved OLE FENGER, CARL RISE HANSEN, EBBA HJØRTH og JOHN KOUSGÅRD SØRENSEN. København, Landbohistorisk Selskab, 1982. xxii + 332 s. 120 kr.

Disse sagregistre er en kraftpræstation ligesom tidligere udkomne sagregistre til Landbohistorisk Selskabs tingbogsudgaver: til Herlufsholm birks og Skast herreds tingbøger. I registrene indholdes såvel et juridisk register, omfattende 73 sider, som et ikke-juridisk register på 167 sider. Hertil kommer en ordliste på 90 sider, hvor altmodiske ord og vendinger bliver forklaret på nudansk.

Med ordlisten er man godt hjulpen; og hverken opstillingen eller berettigelsen af det juridiske register skal anfægtes. Det materiale, hvortil der henvises, er immervæk af juridisk proveniens og som sådant, en uomgængelig kilde til den givne domstol, in casu Aasum herredsting, og dennes funktioner. Det lægger med andre ord op til en levnsudnyttelse, og til dét formål er det juridiske register en bekvem og rimeligt overskuelig genvej.

»At bøndernes tilværelse i videste forstand løber med i tingskriverens pen« (s. ii) er baggrunden for tillige at etablere det ikke-juridiske register. Imidlertid gås der meget let hen over metodespørgsmålene, der må rejse sig ved den beretningsudnyttelse, som udgiverne hermed lægger op til. Ifølge sagens natur står ikke alle retsreferater automatisk til troende: Sagens parter kan sagtens have grunde til at pynte på fakta, i både stort og småt. Ikke desto mindre hedder det kort og godt i indledningen til sagregistrene at »kildeværdien(er) ikke mindre vedrørende andre sider af det samfund, som tinget var en del af« (s. iii). Uden reservationer. Uden nuancer. Resultatet bliver, at udgiverne kompilerer en kolos af et ikke-juridisk register. Alt skal med, synes parolen at have lydt. Det havde været befriende, om nogen havde vovet pelsen og havde fastlagt principper for væsentligt og uvæsentligt. Men gjorde man dét, hævder udgiverne – og foretog man ikke oven i købet »dobbelt« og

flerdobbelte registreringer af samme forhold« – ville »en betænkelig vurdering ... snige sig ind i registreringen, d.v.s. forud for den bearbejdelse, registreringen lægger op til« (s. ii).

Målet er at være kildetro; og målet er at præsentere et register, blottet for menneskelige vurderinger (og fejl). De fire udgivere er dog ikke helt så maskinelle, som de vil have os til at tro. På s. 2-3 f.eks. registreres parter af *særlig* interesse, på s. 9-11 tingsvidner af *særlig* interesse. På s. 130-42 er de *vægtigere* sager medtaget under gruppen »fogder« m.m. (fremhævelserne er mine). Men hvad der giver parter og tingsvidner deres »særlig«-status, eller hvad der gør visse sager »vægtige«, oplyses ikke.

Logisk set må den enkelte sag være retsprotokollens mindste udelelige enhed. Sagen er – så at sige – protokollens *raison d'être*. På trods heraf opererer udgiverne med begrebet »indførsler«, som det også er tilfældet i Landbohistorisk Selskabs udgave af selve tingbogen fra Aasum herred 1640-48. En sag kan her omfatte én indførsel, men den kan også snildt omfatte flere. Og da er det en ringe trøst, at »større sager, der behandles over flere tingdage, i reglen (vil) kunne følges ved hjælp af henvisninger« i det juridiske register (s. vi). I reglen? Det er overordentlig upraktisk for brugerne, at udgiverne har gjort sig klogere end kilderne på dette centrale punkt.

Henrik Stevnsborg

JÜRGEN BROCKSTEDT (udg.): Regionale Mobilität in Schleswig-Holstein 1600-1900. Studien zur Wirtschafts- u. Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins Bd. 1. Neumünster, Karl Wachholtz Verlag, 1979. 240 s.

Der findes i landet Slesvig-Holsten et livligt og frugtbart historikermiljø, som langt flere end de specielt sønderjysk interesserede danske historikere med udbytte kan pleje forbindelse med. Et særligt skud på dette miljø er en 1978 i Kiel dannet Arbeitskreis für Wirtschafts- und Sozialgeschichte, som overvejende består af historikere, men som også har et bredt tværvideenskabeligt islæt af geografer, sociologer, etnologer, økonomer samt kunst- og litteraturhistorikere. Arbejdsgruppens deltagere mødes til kollokvier og konferencer, hvor man også interesserer sig for emner, der peger ud over landets grænser til Danmark og til Nordtyskland. Det er hensigten løbende at offentliggøre forskningsresultater inden for den økonomiske historie og socialhistorien i en ny skriferække, Studien zur Wirtschafts- u. Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins, som arbejdsgruppen udgiver i fællesskab med det gamle Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte.

1. bind af denne skriferække er resultat af en conference, som oktober 1978 holdtes i Kiel for at få et overblik over, hvad der fandtes af ældre og nyere forskning om emnet regional mobilitet i Slesvig-Holsten. Regional mobilitet taget i videste forstand, omfattende både vandringer fra land til by, vandringer på landet, sæsonvandringer, flytninger inden for byerne samt ind- og udvandringen, dog uden den oversøiske udvandring, der var forbeholdt en senere conference. Der indledes med to teoribidrag, det ene af geografen Gerhard Kortum, der behandler diverse vandringsformer og -modeller, det andet af sociologen Bärbel Pusback, som interesserer sig for, hvordan forskellige socialvidenskabelige teoridannelser kan anvendes, når der er tale om historiske undersøgelser af regional mobilitet. Udgiveren optræder med to artikler, dels en skitse af hvad der på grundlag af foreliggende arbejder vides om mobiliteten i landet i 18. og 19. århundrede, dels en oversigt over borgerskabsprotokoller og andre kilder til emnet for tidsrummet 17.-19. århundrede. Ingwer Ernst Momsen præsterer en klassisk case study af vandringer fra land til by omkring 1850, belyst for Husum ved statistisk udnyttelse af materiale fra folketællingen 1860. Momsen har også en orientering om folketællinger som kildegruppe til emnet. Gerhard Kraack fremlægger overbevisende forbindelser mellem det flensborgske patrici-